

VU Research Portal

Veiligheid vraagt om een positief concept

van Steden, R.

published in

Sophie

2011

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van Steden, R. (2011). Veiligheid vraagt om een positief concept. *Sophie*, 1(6), 18-21.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Nederland is één van de veiligste landen ter wereld. Tocht regeren angst en onrust het publieke debat over veiligheid. Een paradigmawisseling lijkt daarom nodig. Het denken in termen van angst en bedreiging leidt tot uitsluiting, terwijl veiligheid wezenlijk gebaseerd moet zijn op vertrouwen en dus op insluiting. Dat is de stelling van bestuurskundige Ronald van Steden.

PARADIGMAWISSELING: VAN ANGST NAAR VERTROUWEN

Veiligheid vraagt om een positief concept

Ronald van Steden

Angst en onrust domineren het publieke debat. Of het nu gaat om aanslagen door moslimfundamentalisten, seksueel misbruik door priesters of een kinderoppas, weggelopen tbs'ers, Marokkaanse jeugdbendes in onze grote steden of een afgegeven weeralarm, media maken er groots en meeslepend nieuws van. Journalisten en columnisten spreken schande, politici beloven ferme maatregelen en burgers kopen nog maar eens een extra slot op de deur. Zelfs wetenschappers, idealiter het toonbeeld van terughoudendheid en (zelf)reflectie, laten zich meeslepen. Verschillende sociologen, criminologen en bestuurskundigen schetsen inktzwarte toekomstscenario's van samenlevingen die in de ban komen van controle, repressie en uitsluiting. Toegegeven, hun waarschuwingen zijn niet helemaal uit de lucht gegrepen. Al blijft de kans miniem dat er 'iets' zou kunnen gebeuren, tegenwoordig is dit steeds vaker genoeg voor verregaande maatregelen. Niettemin leidt zwartkijken al te snel tot fatalisme en vicieuze cirkels: we praten elkaar de put in, worden steeds angstiger en, inderdaad, dan moet er snel een schepje bovenop. Veiligheid gaat immers voor alles.

Tegen deze achtergrond wordt in dit artikel een pleidooi gehouden voor een principiële positieve waardering van veiligheid – een waardering die samenhangt met spontaniteit, vertrouwen, geloof en insluiting. Deze benadering is niet per definitie nieuw; de westerse geschiedenis wijst uit dat veiligheid altijd al een positieve en negatieve betekenis (met dito beleidsinzetten) heeft gekend. Toch is de positieve kant van het verhaal over de afgelopen jaren onder het stof geraakt, zo niet (bijna) verloren gegaan in het publieke debat. Dat heeft zorgelijke gevolgen voor onderlinge solidariteit, wederzijdse (h)erkenning en tolerantie binnen onze samenleving. Als reactie hierop wordt veiligheid vanuit een optimistischer, levenbeschouwelijk georiënteerd, gezichtspunt benaderd, zodat er een andere wijze van kijken, denken en doen tot stand kan komen. Bijgevolg wordt van een paradigmawisseling gesproken: in plaats van discussies over veiligheid negatief (gericht op controle en uitsluiting) in te steken zoals doorgaans het geval is, wordt een positieve route (gericht op vertrouwen en insluiting) bewandeld.

Een onvoorspelbare wereld

Het is inmiddels een gemeenplaats dat veiligheid hoog op de politieke en maatschappelijke agenda staat. We hoeven maar een willekeurige krant open te slaan en het nieuws aan te zetten of het gaat over (georganiseerde) misdaad, overlast, terrorisme en ander onheil dat mensen elkaar aandoen. Paradoxaal genoeg gebeurt dit in een land dat tot één van de veiligste ter wereld behoort. Uit enquêtes blijkt in ieder geval dat mensen zich over het algemeen best veilig voelen en ook de geregistreerde criminaliteit daalt in ons land. Het aantal mensen dat

slachtoffer is geworden van enig misdrijf ligt lager dan een aantal jaren terug. Aan de andere wijst Bas van Stokkom er op dat burgers vaker over 'verhuftering' klagen, dat wil zeggen: de opkomst van persistent ongemanierd of asociaal gedrag op straat. Mensen hebben soms korte lontjes, en zien dat eerder als probleem van 'de ander' dan van zichzelf. Deze verruwing en verharding van de samenleving hangt volgens sommigen samen met een narcistische levensstijl. Vooral jongeren zouden een groot en daarmee kwetsbare ego hebben. Als dat ego een deuk(je) oploopt, volgt snel een agressieve reactie. Meestal blijft het bij verbale uitingen, maar als situaties ontaarden in fysieke aantijgingen, zoals die tegen buschauffeurs, politiemensen en hulpverleners, volgt terecht de nodige commotie.

Zorgen over veiligheid omvatten zo gezien meer dan mogelijke overtredingen van het strafrecht (criminele daden) alleen. Veiligheid is eerder een 'semantisch sleepnet' (een term van Hans Boutellier) voor allerlei angsten en bedreigingen variërend tussen hondenpoep op straat tot aan videoboodschappen van Al-Qaida. Daarbij lijken zorgen over vooral crimineel gedrag te dienen als uitlaatklep voor, of projectie van, breder ongenoegen. Bij een begane misdaad is er namelijk sprake van een vastomlijnde 'boef' die kan worden opgepakt en berecht. Deze behoefte aan houvast – een echte dader of een zondebok – speelt zich af in een onvoorspelbare wereld zonder duidelijke richting en doel en alomtegenwoordige risico's. Wat brengt de economische crisis ons, welke ecologische rampen staan ons te wachten – of concreter: heb ik morgen nog een baan, ademen mijn kinderen straks ook nog gezonde lucht? Het zijn vragen waar mensen geen helder antwoord, laat staan grip, op hebben. Hierbij komt dat morele kaders 'vloeibaarder' zijn geworden. Het christendom heeft als overkoepelende levensovertuiging met bijbehorende waarden, normen en gedragingen rap terrein verloren in de westerse wereld. Specifiek voor Nederland geldt dat de 'zuilen' razendsnel zijn verdampt. Geborgen gemeenschappen en maatschappelijke organisaties met een omkaderde visie op de zin van ons bestaan zijn onzeker en zoekend geworden, de belofte van een verzorgingsstaat (zorg van wieg tot graf) vervliegt, en overheidsgezag is niet langer vanzelfsprekend. Daardoor vieren onveiligheid en ongerustheid hoogtij.

Een dreigende controlecultuur

Doordat er voortdurend op veiligheid wordt gehamerd komt de legitimiteit van de overheid – politie, justitie, rijk, provincies en gemeenten – onder steeds grotere druk te staan. Dat is niet zo raar, want veiligheid is een klassieke kerntaak van het openbaar bestuur. Daarom heeft het huidige kabinet criminaliteit en overlast wederom tot speerpunten van beleid gemaakt, met plannen voor meer agenten, verdere uitbreiding van politiebevoegdheden en intensiever cameratoezicht. Grensoverschrijdende gedragingen (van jongeren, hooligans en bendes) worden teruggedrongen door nieuwe wetgeving dat gedrag moet reguleren, alsook door zogenaamd 'lik-op-stuk-beleid' en zwaardere straffen. Het publiek moet tenslotte worden beschermd en dan biedt de aanpak van tastbaar 'slechte' individuen tenminste de mogelijkheid voor de overheid om haar tanden te laten zien. Symbolisch beleid (maakt u zich geen zorgen, we tonen daadkracht, ga rustig slapen) is als zodanig een belangrijk instrument.

Deze aanpak is niet zonder consequenties, want zo kan er sluipenderwijs een controlecultuur ontstaan waarin beleidslogica's volledig in het teken van preventie en beheersing komen te staan. Een opvallende trend is bijvoorbeeld de neiging om zo veel mogelijk informatie te verzamelen door het gebruik van slimme technieken (camera's, smartcards, computerchips) en het koppelen van bestanden, waarbij experts gegevens analyseren op risicoprofielen die mensen door hun achtergrond, levensstijl of levenswandel vertonen. Privacybescherming en burgerlijke vrijheden komen pas op de tweede of derde plaats.

Tevens wordt er door de overheid aangestuurd op een 'responsibilisering' (het verantwoordelijk maken) van de samenleving door mensen op hun eigen aansprakelijkheid voor en organisatie van veiligheid te wijzen. Buurtbewoners moeten voor het betere hang- en sluitwerk zorgen, terwijl ondernemers particuliere beveiligers inhuren om potentiële schades en verliezen tegen te gaan. Beleid wordt in dat opzicht geleid door een neo-liberale mentaliteit die uitgaat van 'eigen verantwoordelijkheid' en '*blaming the victim*' als er onverhoopt toch iets fout gaat.

Tot slot is de overheid marktgericht gaan werken door veiligheidstaken (denk aan toezicht op straat en de bewaking van detentie- en uitzetcentra) deels uit te besteden of te privatiseren. Agenten worden in toenemende mate omringd door allerlei gemeentelijke toezichthouders, commerciële straatcoaches en andere niet-politiële 'ogen en oren'. Gedragsregels in kroegen en winkelcentra, maar ook in wijken en buurten, bepalen wat kan en mag. Worden regels overtreden dan volgt verwijdering door politie, handhavers en beveiligingsdiensten. Bedrijven-terreinen en woonomgevingen komen in het teken te staan van een defensieve architectuur. De boodschap is dat iedereen die er niets te zoeken heeft beter weg kan blijven.

Ondanks het gegeven dat veiligheid een concept met uiteenlopende connotaties is, blijven de aanpak van criminaliteit en overlast regelmatig terugkerende punten van discussie en actie. Anders dan bij een vaag onbehagen over individualisering of globalisering kan er een directe schuldige worden aangewezen. Veiligheidsbeleid is er daarom snel op gericht 'alles wat niet deugt' uit te sluiten. Als gevolg hiervan worden we almaar gevoeliger voor afwijkend gedrag en kijken we schichtig om ons heen. Volgens Willem Schinkel leidt de samenleving daarom aan 'sociale hypochondrie' gevoed door burgers, journalisten en politici die voortdurend een vinger aan de pols houden, relatief kleine pijntjes opkloppen en onophoudelijk in termen van 'wij' tegen 'zij' denken. Felle debatten over de multiculturele samenleving, falende integratie, een afkeer van 'de' Islam en de opkomst van populistische partijen spreken wat dat betreft boekdelen.

Positieve veiligheid

Onder invloed van de voortdurende aandacht voor veiligheid bestaat er een grote hang naar allerhande technieken die het sociale leven moeten reguleren en disciplineren. Merkwaardig genoeg gaat het dan niet zozeer over de creëren van veiligheid, maar om het tegengaan van *on*veiligheid – een negatieve insteek die eigenlijk maar één kant van de medaille belicht. Hiertegenover kan veiligheid in positieve (inclusieve) termen worden gedefinieerd. Veiligheid verwijst niet alleen naar de afwezigheid van risico en gevaar, maar is eveneens constituerend voor het smeden van identiteit, sociale cohesie en saamhorigheid. Etymologisch is veiligheid dan ook nauw verwant met de 'zekerheid' van een gemeenschap – *securitas* in het Latijn. Door de Europese geschiedenis heen is veiligheid dus een dubbelzinnig begrip gebleken dat enerzijds berust op het idee dat overheden een Hobbesiaanse 'oorlog van allen tegen allen' moeten voorkomen, maar zich anderzijds verbonden weet met diep gewortelde emoties van kwetsbaarheid, vertrouwen, overgave, levensbeschouwing, en zelfs geloof. Dit laatstgenoemde inzicht is psychologisch en maatschappelijk gesproken van fundamenteel belang, omdat het niet de nadruk legt op pathologische ontwikkelingen en sociaal falen, maar op wat energie geeft, wat mensen laat opbloeien en wat het leven waard maakt om geleefd te worden. Natuurlijk kan de positieve insteek van veiligheid hierbij niet zonder de negatieve: openbare ordehandhaving is de *sine qua non* voor een florerende samenleving. Alleen is het evenwicht van hoe wij tegenwoordig over 'veiligheid' zijn gaan denken en daarop beleid maken intussen doorgeschoten in laatgenoemde, negatieve richting.

Het inzicht dat zulks niet verstandig en zelfs onwenselijk is komt, impliciet of expliciet, in uiteenlopende sociaalwetenschappelijke tradities terug. Hoewel diverse academici negatieve veiligheid (met name de dystopische gevolgen hiervan in termen van controle en uitsluiting) in

schrille kleuren schilderen, komt uit dezelfde tradities een meer uitgebalanceerde visie op veiligheid naar voren waar we ons bij kunnen aansluiten. Zo verklaren psychologen de *sense of community* onder buurtbewoners met behulp van diverse variabelen, waaronder of mensen zich 'veilig' (lees: geborgen) weten in hun leefomgeving – een punt dat geografen in hun studies naar de invloed van fysieke omgevingen op persoonlijke veiligheidsgevoelens eveneens beamen. Sociologen en cultureel-antropologen werken op hun beurt met het begrip *belonging*: menselijke gehechtheid aan, of emotionele verbondenheid met, een (etnische) gemeenschap. Wederzijds vertrouwen in de zin van 'bouwen op' of 'rekenen op' is hierbij de spil. Voorts hanteren sociologen en politicologen het concept *social capital* als abstractere vorm van vertrouwen tussen burgers. Dit type kapitaal is van wezensbelang voor de samenleving, omdat er anders weinig van participatie en samenwerking terecht komt. Zonder (zwakke) sociale verbanden van vertrouwen, gedeelde normen en onderlinge reciprociteit kan er van een spontaan functionerende – stabiele en veilige – 'mensenmaatschappij' geen sprake zijn. Economen onderschrijven deze constatering als noodzakelijk voor productie, handel en welvaart. Bovendien wijst zelfs criminologisch onderzoek uit dat leefbaarheid, zelfredzaamheid, sociale samenhang en onderling vertrouwen net zo significante verklaringen zijn voor gevoelens van (on)veiligheid als criminaliteit, overlast en een eerdere slachtofferervaring. Kortom, een positief begrepen veiligheidsconcept is minstens even waardevol als een negatieve kijk op de zaak.

Het belang van levensbeschouwing

Het zij daarbij nogmaals opgemerkt dat positieve en negatieve veiligheid innig met elkaar verbonden zijn. Vertrouwen tussen vreemden en bekenden kan niet zonder het besef dat er altijd politie paraat staat ingeval er dingen mis gaan. En insluitende sociale cohesie is niet altijd wenselijk, omdat een al te hechte groep evenzeer verstikkende sociale controle en uitsluitingsmechanismen bevordert. Desondanks biedt het opnieuw opgegraven gezichtspunt van positieve veiligheid een veelbelovende en nuttige bijdrage aan het huidige maatschappelijk debat. Dit vanuit het besef dat onderlinge verbondenheid en eigen identiteit ten diepste niet verankerd zijn in de familie, de groep of het volk waartoe we behoren, maar in iets wat overstijgend is. Mogelijkerwijs hangt hernieuwde aandacht voor (niet per se traditionele vormen van) religie, levensbeschouwing en spiritualiteit hiermee samen. In een op 'het ik' georiënteerde cultuur doemen existentiële vragen op over de omgang met onzekerheid, onveiligheid, tegenslagen en ander 'kwaad' die verwijzen naar morele bronnen, ijkpunten en horizonen van waaruit mensen (onbewust) leven en handelen en die groter zijn dan zichzelf.

Met deze stap zijn we op het terrein van filosofen en theologen beland. Het veiligheidsbegrip raakt dan al gauw aan moderne opvattingen over vrijheid en de tekortkomingen die dit oplevert. Ofschoon de privéruimte om ongehinderd, zonder interventies van anderen, te doen en laten wat we willen (negatieve vrijheid) is toegenomen, geldt dat niet zonder meer voor de uitdaging om hier iets op een betekenisvolle manier mee te doen (positieve vrijheid). Het lukt mensen onvoldoende om actief en waardevol richting aan het leven te geven. Dat komt volgens critici door een doorgesloten proces van individualisering die weliswaar knellende gemeenschapsbanden heeft verbroken, maar mensen ook van hun identiteit berooft en stuurloos maakt. Ware vrijheid kan daarentegen pas gevonden worden in de veiligheid en geborgenheid die een collectiviteit of gemeenschap garandeert.

Tegelijkertijd is ons, in de woorden van Hans Boutellier, 'utopische verlangen' naar het samengaan van maximale vrijheid én veiligheid onmogelijk, al wordt deze behoefte krachtig gevoed door het negatieve veiligheidsbegrip. Dit is een zorgelijke ontwikkeling, omdat het hedendaagse streven naar meer veiligheid binnen de context van een ongeremde vrijheids-

beleving en expressieve zelfontplooiing zichzelf uiteindelijk in de staart bijt. Hoe meer we ons van anderen afzonderen om onszelf te zijn en te worden, hoe groter de gevoeligheid voor dreiging en gevaar van buitenaf wordt. Negatieve veiligheid draagt, met andere woorden, iets oneindigs in zich, omdat er nooit genoeg van is. We kunnen altijd meer controletechnieken aanschaffen. Deze expansiedrift kan worden geïllustreerd aan de hand van het Nederlandse politieke klimaat waarin het voorkomen van onveiligheid een 'heilig moeten' is geworden, bijna uitsluitend gericht op een harde aanpak van terreur, intimidatie, agressie en criminaliteit door een combinatie van straf, verwijdering van straat, schadevergoedingen en heropvoedingstrajecten.

Parallel hieraan wordt veiligheid in een vrije markteconomie steeds indringender als uitnodigend consumptiegoed gepresenteerd. Soms gebeurt dit heel letterlijk door het aanbieden van beveiligers, prikkeldraad en slagbomen, vaker verloopt zo'n proces subtieler wanneer bedrijven met 'veiligheid' een uitnodigende (symbolische) betekenis aan hun producten proberen te geven. GPS-systemen zijn bijvoorbeeld handig om de weg te vinden, maar kunnen ook worden ingezet om mensen en goederen te traceren. Een S.U.V. is primair gemaakt om van A naar B te rijden, maar biedt eveneens een gevoel van onkwetsbaarheid. Dat het hier uiteindelijk om schijnveiligheid gaat, volgt uit de vaststelling dat veiligheid een immanent sociaal (want alleen via wederkerige relaties bereikbaar) 'goed' is, wat appelleert aan een besef van een gedeelde gemeenschap en identiteit. Pas in onderlinge verbondenheid kunnen mensen echt vrij en veilig zijn.

Gegeven deze constatering is verdere doorvorsing van de waarde die levensbeschouwing heeft in het veiligheidsdebat noodzakelijk. Zonder een levensbeschouwelijke oriëntatie en zonder besef van geborgenheid in een grotere gemeenschap kunnen mensen eerder vatbaar zijn voor angst, onrust en een negatieve kijk op veiligheid. Een op levensbeschouwing berustend vertrouwen en geloof – en daarmee een bepaalde onbezorgdheid – biedt daarentegen wellicht mogelijkheden voor positieve veiligheid. In aansluiting hierop spreken theologen over *koinonía* of *communio* ter aanduiding van een joods-christelijk gemeenschapsideaal dat boven elke empirische invulling uit reikt (zie onder meer Handelingen, 2: 42-47) en dicht in de buurt komt van wat Benedict Anderson *imagined communities* noemt. Hieruit volgt contra-intuïtief dat positieve, insluitende, veiligheid het nemen van risico's betekent, omdat visioenen van hoop, geloof en vertrouwen alleen langs deze weg gestalte kunnen krijgen. Het 'erop wagen' betekent immers vertrouwen hebben, en vertrouwen hebben is in zichzelf een risicominnende dispositie. Bijgaand heeft Jan Hoogland er al eens op gewezen dat binnen de christelijke traditie onderscheid wordt gemaakt tussen *securitas* – menselijk streven naar veiligheid, zekerheid en verlossing – en *certitudo*, wat betrekking heeft op de genade die ons 'van boven' toevalt.

Overigens moeten dit geloof en vertrouwen niet uitmonden in eenduidig visioen dat net zoals veiligheid tot absoluut streven wordt verheven. Spiritualiteit draait, integendeel, om een zekere zelfrelativering die berust op de notie van onvoorwaardelijke liefde voor 'het eigene' van mensen – een liefde die ten laatste is verbonden met ontvankelijkheid voor metafysische lagen die het bestaan schragen en inhoud geven. Zeker in een seculiere tijd als de onze is het lastig om in de praktijk handen en voeten te geven aan zulke hooggestemde idealen. Evenwel onderstreept Rüdiger Safranski dat we, zelfs tegen beter weten, wanhoop en ongeloof in, 'de plicht' hebben om naar het goede en verbindende te blijven zoeken. Doen alsof we religieus zijn, is nog altijd beter dan nergens in geloven. Het is dus zaak om levensbeschouwing (in de breedste zin des woords) weer op de kaart te zetten nu omvattende gemeenschappen dreigen te verbrokkelen, om niet te zeggen versplinteren, in naar binnen gekeerde en op zichzelf aangewezen entiteiten. Juist in een situatie van verwarring en polarisatie biedt een levensbeschouwelijke oriëntatie aanknopingspunten voor insluiting en gemeenschappelijkheid

als tegenhanger van de negatieve ontwikkelingen (vervreemding, anomie, onveiligheid, etc.) die onze moderniteit genereert. Dat biedt optimisme voor de toekomst.

Streamers

Veiligheid is een 'semantisch sleepnet' voor allerlei angsten en bedreigingen, van hondenpoep tot videoboodschappen van Al-Qaida

Hoe meer we ons van anderen afzonderen om onszelf te zijn en te worden, hoe groter de gevoeligheid voor dreiging en gevaar van buitenaf wordt

Negatieve veiligheid is oneindig; we kunnen altijd meer controletechnieken aanschaffen

Een S.U.V. is primair gemaakt om van A naar B te rijden, maar biedt eveneens een gevoel van onkwetsbaarheid